

УДК 93:355 (477+479)

ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УНР ТА РОСІЙСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ФОРМУВАНЬ ВОСЕНИ 1920 р.*

ВАДИМ ЗАДУНАЙСЬКИЙ,*доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Донецького національного університету*

У статті розглянуто обставини та зміст військової угоди між Армією УНР та козацьким формуванням осавула В. Яковлева в жовтні 1920 р. Наголошено на закономірності військово-політичної співпраці між Україною та Доном під час революції 1917-1921 рр. Доведено, що козацька дивізія визнавала над собою зверхність українського командування та зобов'язувалась на теренах УНР коритись українському законодавству. Поряд із цим, обидві сторони вважались союзниками в боротьбі з Червоною армією та мусили взаємодіяти у військово-політичній царині.

Ключові слова: Армія УНР, козацька дивізія, осавул В. Яковлев, військова угода, союзники.

Постановка проблеми. Військова співпраця між збройними формуваннями різних країн є закономірним явищем в історії людства. Подібні дії мали місце й під час Української революції 1917-1921 рр., коли українські незалежні державні утворення здійснювали широкомасштабні військові операції спільно зі своїми союзниками. Серед союзників були як потужні, так і невеликі державні утворення, що виникли на руїнах Російської імперії (серед останніх були й специфічні козацькі держави). Поряд із цим військова співпраця відбувалася і з національними військовими формуваннями, які не представляли конкретної держави, але намагались збройним шляхом створити передумови для відновлення чи створення відповідної державності.

Саме така співпраця розгорталась восени 1920 р. між Збройними Силами УНР та окремим козацьким з'єднанням під керівництвом В. Яковлева, яке не було військовим формуванням конкретної держави, а представляло частину козацької спільноти (перш за все донської), що намагалась у такий спосіб звільнити свої землі від військ Радянської Росії. Для української сторони військова співпраця з козацькими формуваннями в цей час теж була надзвичайно важливою, оскільки Українському війську не вистачало сил для самостійної боротьби із Червоною армією з огляду на завершення збройної боротьби між Радянською Росією та Польщею.

Отже, дослідження військової співпраці між Збройними Силами УНР та козацьким з'єднанням осавула В. Яковлева восени 1920 р. сприятиме повнішому розумінню складних обставин збройної боротьби та військового будівництва в УНР і відповідних процесів у козацькому середовищі.

* Badanie przeprowadzono dzięki pomocy Kasy im. J. Mianowskiego (Warszawa)

Останні дослідження й публікації з проблеми. Слід підкреслити, що згадана проблема досі залишається маловідомою й заслуговує на увагу істориків. Попри те, що вітчизняна історіографія активно досліджує події Української революції 1917-1921 рр. (у тому числі й військове будівництво тих часів [1]), проблема військової співпраці між українськими та донськими козацькими формуваннями восени 1920 р. досі не була належним чином опрацьована.

Автор тривалий час розробляє військово-козацьку тематику та питання українського військового будівництва, проте все ще не торкався питання військової взаємодії українських і козацьких формувань восени 1920 р. [2].

Подібні підходи помічаємо й у зарубіжній історіографії [3]. Окремо виділимо лише працю польського дослідника З. Карпуся "Східні союзники Польщі у війні 1920 р.", у якій міститься коротка інформація про військову співпрацю Армії УНР та козацьких формувань восени 1920 р. [4]. Поряд із цим автор залишив поза увагою попередній досвід українсько-донських контактів та обставини й параметри укладеної військової угоди, бо головну увагу приділив військовій співпраці Польщі зі згаданими військовими формуваннями.

Отже, як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії досі не відбулось комплексного дослідження питання військової взаємодії між Збройними Силами УНР та козацькими формуваннями восени 1920 р., що й обумовило доречність нашого звернення до зазначеної тематики.

Таким чином, метою представленої розробки є дослідження військової співпраці між державними українськими та донськими козацькими формуваннями восени 1920 р.

Виклад основного матеріалу. Основу джерельної бази цієї розробки становлять матеріали з

фондів ЦДАВО України, що забезпечує належну науковість та переконливість висновків представлено до дослідження.

Наукова новизна цієї статті виявляється в розкритті маловідомої сторінки вітчизняної історії - військової співпраці між Армією УНР та козацьким формуванням В. Яковлева восени 1920 р., що супроводжується введенням до наукового обігу невідомих архівних матеріалів.

Перед розглядом змісту згаданої співпраці звернемо увагу на попередній досвід військово-політичних контактів України й козацьких державних утворень. В умовах революції 1917-1921 рр. українським військовим формуванням доводилось неодноразово зустрічатись із різноманітними козацькими формуваннями (переважно донськими й кубанськими, частково й терськими) як під час спільної боротьби проти Радянської Росії, так і по різні сторони фронту. Найтісніші контакти з Україною мало Кубанське козацтво, яке у своїй основі було українським, а тому в умовах революційних зрушень його розвиток варто розглядати в загальноукраїнському контексті. За таких обставин першорядної уваги серед інших козацьких утворень заслуговує Донське козацтво, яке тривалий час намагалось будувати суверенну козацьку державу, дружню Україні.

Так, спроби забезпечити функціонування самодостатнього козацького державного утворення мали місце ще в 1917 р. - за часів отамана О. Каледіна, а з весни 1918 р. до лютого 1919 р. (під час отаманування П. Краснова) козацька державність на Дону набула реального змісту [5]. Тоді й мала місце певна військово-політична взаємодія Української Народної Республіки (УНР) та Війська Донського (за часів отаманування П. Краснова - Всевеликого Війська Донського). Такий досвід був актуальним і під час визрівання згаданої військової співпраці восени 1920 р.

Збройна боротьба по різні сторони фронту відбувалась тоді, коли донські козаки (унаслідок поразок у боротьбі з більшовиками) були змушені відмовитись від "самостійницького" курсу та підпорядкували свої Збройні Сили (Донську армію) Головнокомандувачу Збройних Сил Півдня Росії (ЗСПР) А. І. Денікіну (сталося це в лютому 1919 р. [6]). Подальша військово-політична ситуація не дозволяла відновити самодостатній статус донської козацької держави разом із власною армією. Попри зазначене, в умовах поразки ЗСПР узимку-навесні 1920 р. (це призвело до остаточного захоплення Радянською Росією "Області Війська Донського") окремі формування донських козаків на власний розсуд намагались здійснювати військову співпрацю з тими силами, які боролись проти головного противника Донського козацтва - Радянської Росії.

Серед імовірних союзників була й УНР, яка тривалий час вела важку боротьбу проти більшовицької Росії. На відміну від Донського козацтва, Україна (як УНР, так і Українська Держава Гетьмана П. П. Скоропадського) упродовж усього свого існування залишалась суверенною державою, а тому свою зовнішню політику (у тому числі й військово-політичну діяльність) проводила, виходячи із власних пріоритетів. Інакше кажучи, Україна завжди була зацікавлена у взаємовигідній співпраці із сусідами (у тому числі й Донським козацтвом) та намагалась діяти відповідним чином.

Отже, військова співпраця Армії УНР та Окремої зведеної козацької дивізії під керівництвом осавула

В. Яковлева восени 1920 р. уповні відповідала традиційним пріоритетам зовнішньої політики як української держави, так і самостійних козацьких державних утворень (зокрема Війська Донського).

Ведучи мову про визрівання цієї співпраці, відзначимо й дуже вагомий вплив на її реалізацію Польщі, під егідою якої як українські, так і козацькі військові формування вели збройну боротьбу з кінця весни 1920 р. [7]. Цю співпрацю особисто підтримував і керманіч ІІ Речі Посполитої Ю. Пілсудський. До речі, значну роль у забезпеченні майбутнього польської державності він пов'язував зі стриманням загрози з боку Радянської Росії шляхом підтримки існування УНР [8].

За таких обставин польська сторона надавала першорядну підтримку українським військовим формуванням, які до того ж були найчисленнішими серед усіх союзних утворень (до 30 000 осіб серед близько 40 000) [9]. У порівнянні з козацькими формуваннями, Українське військо виграло й за рахунок того, що воно, попри поразку в грудні 1919 р. від Червоної армії, все ж таки зберегло свою основу.

Натомість козацькі формування, що виникли під егідою Польщі, формувались значною мірою із тих козаків, які перейшли із Червоної армії на сторону ІІ Речі Посполитої під час бойових дій весною-літом 1920 р. [10]. Такі реалії стали наслідком "добровільного" (під загрозою репресій) включення до Червоної армії значної частини козаків, що перед цим перебували у складі козацьких формувань ЗПСР й зазнали повного розгрому навесні 1920 р. Зрозуміло, що згадані обставини утворення козацьких формувань обумовили досить обмежену чисельність їх особового складу та відсутність повноцінної військово-організаційної системи. Зазначені обставини, вочевидь, обумовили домінуюче положення української сторони щодо визнання за нею права на стратегічне керівництво об'єднаними українсько-козацькими військами.

Домінування Армії УНР наприкінці осені 1920 р. обумовлювалось і тим, що Польща вже припинила бойові дії проти Радянської Росії, але її союзники (серед них головну роль відігравала Армія УНР) сподівались шляхом подальшої збройної боротьби вирішити власні військово-політичні цілі, а для цього мусили об'єднати свої зусилля.

Безпосередньо військову угоду між Армією УНР та Окремою зведеною козацькою дивізією було підписано 19-20 жовтня 1920 р. [11]. Саме тоді повноважні представники обох сторін зустрілись та після змістовного обговорення підписали згадану угоду. Українську сторону представляла група офіцерів на чолі з генералом Зелінським, а від козацького формування були присутні штабс-капітан Шкуцко-Статний та корнет Кременецький [12].

В угоді було зазначено, що козаки заради спасіння Дону воюватимуть у союзі з Армією УНР проти більшовиків і для цього визнають над собою оперативне керівництво українського командування [13]. Інакше кажучи, згадане козацьке формування підпорядковувалось українському військовому командуванню. Наголошувалось і на тому, що козацьке з'єднання буде діяти лише там, де матиме місце боротьба з більшовиками.

Окремо в угоді йшлося про зміну структури козацького утворення. Від 19 жовтня 1920 р. козацька бригада розгорталась в Окрему зведену козацьку дивізію в складі 1-го Терського, 2-го Донського і 6-го Драгунського Вовчанського полків; 1-ї батареї; запасної

піхотного полку; конвою та комендантської сотні [14]. Отже, під командуванням Армії УНР відбувалась серйозна реорганізація козацького формування, що мало посприяти більш успішним бойовим діям проти спільного ворога - Червоної армії Радянської Росії.

Відзначимо, що згадана угода викликала незадоволення серед противників українсько-козацької співпраці, які намагались протидіяти її реалізації (свідченням чого були заходи генерала Махрова та невдала спроба замінити командувача козацької дивізії) [15]. Така позиція відповідала звичним пріоритетам політики проводу білогвардійського руху. На протипагу зазначеній позиції, згадану угоду вповні підтримала польська сторона, виходячи із власних пріоритетів зовнішньої політики.

До речі, обидві сторони (українська та козацька) трактувались як взаємні союзники та мусили поважати закони й звичаї відповідних державних утворень у разі перебування на їх території. Зазначалось, що на теренах УНР козаки мусили підлягати відповідному законодавству з урахуванням змісту умов 1918 і 1920 рр. [16]. Зазначена позиція додатково сприяла зростанню авторитету УНР.

Висновки

Отже, військова угода між Армією УНР та Окремною козацькою дивізією мала важливе військове та військово-політичне значення восени 1920 р., бо сприяла не лише поліпшенню взаємодії під час спільної боротьби проти Червоної армії, але й засвідчувала доречність українсько-козацької співпраці, що мала достатній досвід минулих часів та залишається актуальною й надалі.

Представлена розробка не вичерпує всієї повноти проблеми відносин між українськими та козацькими військовими та державними утвореннями в умовах революційних зрушень 1917-1921 рр., а лише розкриває один із важливих аспектів відповідних військово-політичних стосунків, що обумовлює доречність подальшої розробки зазначеної тематики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія Українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / [Крип'якевич І., Гнатюк Б., Стефанів З. та ін.] ; упоряд. Б. З. Якимович. - [4-е вид.]. - Львів : Світ, 1992. - 703 с.; Бондаренко В. Відродження козацтва на Катеринославщині (серпень-вересень 1917 р.) / В. Бондаренко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. - Запоріжжя :

Просвіта, 2005. - Вип. ХІХ. - С. 160-165; Пархоменко В. Українські військові формування П. Скоропадського на Півдні України у 1918 році / В. Пархоменко // Історія України: маловідомі імена, події, факти : зб. статей. - Вип. 7. - К., 1999. - С. 98-101; Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття, 1917-1921 роки / Я. Тинченко. - К., 1995. - 258 с.

2. Задунайський В. Ранги та посади Наддніпрянської Армії / В. Задунайський // Київська старовина. - 1994. - № 4. - С. 104-110; Задунайський В. Українські козацько-лицарські традиції в Наддніпрянській армії УНР (1917-1919 рр.) / В. Задунайський // Схід. - 2001. - № 3. - С. 60-62; Задунайський В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. / В. Задунайський. - Донецьк : Норд-Прес - ДонНУ, 2006. - 335 с.; Задунайський В. Військова організація та бойові дії донських і українських кубанських козаків під час революції 1917-1921 рр. / В. Задунайський // Історичні і політологічні дослідження / [гол. ред. П. В. Добров]. - Донецьк, 2008. - № 3/4. - С. 46-52.

3. Венков А. Донское Казачество в Гражданской войне (1918-1920) / А. Венков. - Ростов н/Д. : Изд-во Ростовского госуниверситета, 1992. - 128 с.; Ратушняк О. Политические искания Донского и Кубанского казачества в годы Гражданской войны в России (1918-1920 гг.) / О. Ратушняк // Казачество России в Белом движении. Белая Гвардия. Альманах № 8. - М. : Посев, 2005. - С. 17-23; Krotofil M. Ukrainiska Armia Halicka / M. Krotofil. - Toruń, 2002. - 205 s.; Smoliński A. Zarys organizacji Armii Konnej Siemiona Budionnego (1919-1923) / A. Smoliński // Kawaleria precjowników i sojuszników Wojska Polskiego w latach 1918-1921. - Toruń, 2003. - S. 13-102.

4. Karpus Z. Wschodni sojusznicy polski w wojnie 1920 roku / Z. Karpus. - Toruń, 1994. - 230 s.

5. Задунайський В. Військова організація та бойові дії донських і українських кубанських козаків під час революції 1917-1921 рр. / В. Задунайський // Історичні і політологічні дослідження / [гол. ред. П. В. Добров]. - Донецьк, 2008. - № 3/4. - С. 47.

6. Там само. - С. 48; Поляков І. Донские казаки в борьбе с большевиками / И. Поляков. - М. : Алгоритм, 2008. - С. 484-485, 495, 506-507.

7. Karpus Z. Вказ. праця. - С. 16-64, 136-138.

8. Pruszyński M. Dramat Pilsudskiego. Wojna 1920 / M. Pruszyński. - Warszawa, 1994. - S. 60.

9. Karpus Z. Указ. праця. - С. 226.

10. Там само. - С. 226.

11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО). - Ф. 2491. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 1.

12. Там само. - Арк. 1.

13. Там само. - Арк. 3.

14. Там само. - Арк. 2.

15. Karpus Z. Указ. праця. - С. 152.

16. ЦДАВО України. - Ф. 2491. - Оп. 1. - Спр. 3. - Арк. 12.

V. Zadunajskyj

THE MILITARY COOPERATION OF ARMED FORCES UNR AND THE RUSSIAN COSSACK FORMATIONS BY AUTUMN OF 1920

In article circumstances are considered and the maintenance of the military agreement between Army UNR and V. Jakovleva's Cossack formation in October, 1920 law of military-political cooperation between Ukraine and Don during revolution is underlined 1917-1921 is proved, that the Cossack division recognised over itself leadership of the Ukrainian command and incurred obligations to submit to the Ukrainian legislation in territory UNR. Thus both parties were considered as allies and should co-operate in military-political sphere.

Key words: Army UNR, the Cossack division, V. Jakovlev, the military agreement, allies.

© В. Задунайський

Надійшла до редакції 30.08.2010

№ 5 (105) вересень 2010 р.